

Analýza platných dokumentů v oblasti inovací a konkurenceschopnosti v ČR

**Zjištění míry uplatňování genderově citlivého přístupu
ve strategických dokumentech**

Národní inovační strategie České republiky

Mgr. Tomáš Peterka, duben 2015

zpracováno v rámci projektu Gender v inovacích – inovace v klastrech, který podpořila Nadace Open Society Fund Praha z programu Dejme (že)nám šanci, který je financován z Norských fondů.

Projekt podpořila Nadace Open Society Fund Praha z programu Dejme (že)nám šanci, který je financován z Norských fondů. Prostřednictvím Norských fondů přispívá Norsko ke snižování sociálních a ekonomických rozdílů a posílení vzájemné spolupráce v Evropě. Podporuje především ochranu životního prostředí, výzkum a stipendia, rozvoj občanské společnosti, péči o zdraví, děti, rovnost žen a mužů či zkvalitnění justice. Program Dejme (že)nám šanci podporuje rovné příležitosti žen a mužů v pracovním i osobním životě a prevenci a pomoc obětem domácího násilí v České republice. Spravuje ho Nadace Open Society Fund Praha, která od roku 1992 rozvíjí hodnoty otevřené společnosti a demokracie v České republice.

Obsah

1.	Úvod.....	4
2.	Metodické postupy.....	7
3.	Analýza dokumentu Národní inovační strategie České republiky	9
4.	Závěr	10
5.	Literatura.....	11

1. Úvod

Cílem zpracované analýzy, která je výchozím krokem k naplňování cílů projektu „Gender v inovacích – inovace v klastrech“, je posouzení rozsahu a využití genderově citlivého přístupu¹ při zpracování národních a regionálních strategických dokumentů v oblasti inovací a konkurenceschopnosti České republiky a zhodnocení míry uplatnění genderově citlivého přístupu v těchto dokumentech.

V souladu s principy prosazování gender mainstreamingu je nesporné, že právě uplatňování genderově citlivého přístupu ve všech oblastech společnosti je jedním ze základních předpokladů dosažení genderové rovnosti ve společnosti. Jako příklad lze citovat teze uváděné v jedné z existujících metodik genderového auditu, kde se uvádí, „je přitom důležité analyzovat dokumenty, které se přímo vztahují k genderové rovnosti, jako ty, které s ní zdánlivě nesouvisí“ a dále, „z hlediska strategie genderového mainstreamingu právě dokumenty, které se přímo nevztahují k genderové rovnosti, umožňují zhodnotit, nakolik je genderová perspektiva zahrnuta do běžných procesů (mainstreamována)“⁽¹⁾.

Dále je podle uvedeného zdroje a dalších strategických dokumentů dosažení genderové rovnosti od roku 1998 jednou z priorit vlády České republiky. V tomto smyslu se především jedná o uznání mezinárodních závazků v této oblasti směrem k OSN a EU. Cíle jsou v souladu s politikou Komise Evropských společenství, která již v Plánu pro dosažení rovného postavení žen a mužů, 2006 - 2010 (Komise ES, 2006) deklaruje, že „rovné postavení žen a mužů je základní právo, společná hodnota EU a nezbytná podmínka pro dosažení cílů EU, kterými jsou růst, zaměstnanost a sociální soudržnost.“

V této návaznosti lze konstatovat, že v současné době došlo k významnému kvalitativnímu posunu, který představuje přijetí „Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014 – 2020“ a její schválení Vládou ČR v roce 2014. Jedná se o první strategický dokument pro oblast genderové rovnosti a jako takový je považován za významný mezník. „Strategie“ tak prostřednictvím hlavních a specifických cílů určuje cílový stav, který má být v oblasti rovnosti žen a mužů naplněn do roku 2020.

¹ Genderová citlivost je definována např. jako „schopnost jedince, instituce, organizace atd. rozpoznat a akceptovat existenci genderového rozměru ve všech sférách společnosti“.

Llorca, A. C., Valls, L. N., Llorente, N. M., Amado, P. G., Vincenti, A., Schreyörg, F. *Good practices and gender audit: Tools for local policy.* Barcelona: Gutenberg, 2003.

Moser, C. *An Introduction to Gender Audit Methodology: Its Design and Implementation in DFID Malawi.* London: Overseas Development Institute, 2005

V této souvislosti je dále třeba uvést, že strategické dokumenty v oblasti inovací, které jsou předmětem analýzy, časově předcházely vzniku „Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014 – 2020“ a z toho je nezbytné při zpracování analýzy vycházet.

Zpracovaná analýza se tak v uvedeném smyslu stane jedním z výchozích podkladových dokumentů a výstupů projektu „Gender v inovacích – inovace v klastrech“, kdy výsledky analýzy za Českou republiku budou následně porovnány s výsledky analýzy obdobných dokumentů v Norsku a ze závěrů srovnání a vyhodnocení zpracovaných analýz budou formulovány vhodná doporučení. Cílem doporučení bude přispět k posílení použití genderově citlivého přístupu, podpoře genderové vyváženosti a rovnosti a prosazování principu rovných příležitostí v oblasti inovací v existujících klastrech a klastrových iniciativách v ČR.

Předmětem této analýzy je analyzování tří základních strategických dokumentů v oblasti konkurenceschopnosti a inovací České republiky, tj.:

- Strategie mezinárodní konkurenceschopnosti České republiky pro období 2012-2020,
- Národní inovační strategie ČR 2012-2020,
- Regionální inovační strategie MSK 2010-2020, včetně Krajské přílohy RIS3 MSK.

Z pohledu cílů projektu tvoří tyto dokumenty logický provázaný celek umožňující reálné zmapování míry uplatnění genderově citlivých přístupů v těchto specificky zaměřených dokumentech.

Vlastní analýzy jsou prováděny samostatně na základě stejných metodických postupů, které jsou popsány v následující kapitole. V tomto smyslu je analýza každého dokumentu zpracována v kontextu analýz všech uvedených dokumentů. Z tohoto pohledu lze vymezit vzájemnou vazbu mezi zmiňovanými dokumenty.

- **Strategie mezinárodní konkurenceschopnosti České republiky pro období 2012-2020** představuje nejvyšší celostátní strategický dokument, postihující celou národohospodářskou sféru.
- **Národní inovační strategii ČR 2012-2020** lze potom chápat jako oblast věcné priority a současně představuje formu nástroje pro naplňování cílů vyšší úrovně, tj. výše uvedené Strategie mezinárodní konkurenceschopnosti.
- **Regionální inovační strategie MSK 2010-2020** včetně Krajské přílohy RIS3 MSK představuje regionální úroveň, tj. základní směr pro strategický rozvoj daného regionu, v tomto případě Moravskoslezského kraje.

Cílem je provedení analýz dokumentů na všech úrovních, tj. jak nejvyšší celostátní úroveň, tak oblast věcné klíčové priority a také regionální úroveň.

Z hlediska významu prováděné analýzy dokumentu Národní inovační strategie České republiky, je třeba uvést, že dokument představuje základní východisko pro další směřování ČR v oblasti inovací a lze ho považovat za základní dokument dalšího vývoje v oblasti inovací v ČR. V úvodu se konstatuje, že „vychází z doporučení evropského strategického dokumentu Unie inovací, s cílem podpořit v členských státech inovační aktivity založené na znalostech, excelentním výzkumu, kvalitním vzdělávání a výchově odborníků, ale také na inovačních aktivitách prováděných průmyslem“. Z hlediska zkoumání uplatnění genderově citlivého přístupu je tento dokument klíčově důležitý ve vazbě na budoucí možnosti uplatnění žen v oblasti inovací a jejich prosazení v inovačních oborech.

Z hlediska platnosti dokumentu a jeho zaměření jsou dále uvedeny následující informace:

- Vláda schválila usnesením vlády ze dne 27. září 2011 č. 714 Národní inovační strategii (dále jen „NIS“) spolu se Strategií mezinárodní konkurenceschopnosti České republiky (dále jen „SMK“). NIS podrobněji rozvádí jeden z klíčových pilířů SMK, a to podporu vytváření přívětivého inovačního prostředí. NIS byla zpracována Ministerstvem průmyslu a obchodu spolu s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy a jejím cílem je posílení významu inovací jako zdroje mezinárodní konkurenceschopnosti ČR.
- NIS obsahuje jeden globální cíl, kterým je posílení významu inovací a využívání špičkových technologií jako zdroje konkurenceschopnosti ČR a zvyšování jejich přínosů pro dlouhodobý hospodářský růst, pro tvorbu kvalitních pracovních míst a pro rozvoj kvality života na území ČR a dále a pět strategických cílů a je rozdělena do čtyř hlavních částí tzv. prioritních os.

2. Metodické postupy

Volba vhodných metod pro zpracování analýzy uplatnění genderově citlivého přístupu v NIS vychází z dosavadních zkušeností a prováděných analýz podobného typu v ČR i zahraničí. V tomto smyslu je vlastní metoda analýzy založena na kombinaci dílčích metod, které umožňují rámcové zmapování situace a současně kvalitativně pojaté posouzení. Použití uvedených metod a metodických postupů tak představuje pilotní ověření těchto postupů v rámci projektu. Zvolená metodika se opírá o doporučené postupy uváděné v dokumentech ILO (2).

Jako základní metoda pro zpracování analýzy dokumentů z hlediska uplatnění genderově citlivých přístupů byla zvolena analytická metoda vycházející z obsahové analýzy², a to ve smyslu, jak je tato metoda v praxi používána při zpracování genderových auditů (1), doplněná o další používané metody, tj. zejména o analýzu genderově korektního jazyka (2) a jeho použití v uvedených dokumentech.

Analýza se zaměří především na:

- a) **sledování přímého explicitního vyjádření genderových aspektů textu**, tj. nejen sledování výskytu slovních spojení gender, genderový mainstreaming, rovné příležitosti mužů a žen včetně, ale zejména vyhodnocení kontextu, v jakém jsou tato slovní spojena použita, a významu celého textu

- b) **vyhodnocení nepřímého dopadu dané politiky na rovné příležitosti žen a mužů**, případně nepřímé podpory postavení žen a nepřímého působení a vytváření podmínek pro podporu rovných příležitostí, a to jak pozitivního, tak i negativního prostřednictvím obsahového vyhodnocení textu. Vlastní vyhodnocení bude založeno na expertním posouzení kontextu formou odpovědí na implicitní otázky, např. Přispěje opatření k rovnoměrnému zapojení žen? Jsou zohledněny podmínky pro stejné uplatnění žen a mužů? apod.

² **Obsahová analýza**, nebo také věcná analýza, je podle České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) definována jako: „analýza obsahu dokumentu zahrnující metody a pravidla pro stanovení tematiky dokumentu, případně časového a prostorového hlediska, čtenářského určení a formy dokumentu. Slovní vyjádření obsahu dokumentu v přirozeném jazyce je transformováno do věcných selekčních údajů v procesu věcného pořádkání nebo do vět v procesu sémantické redukce textu dokumentu“

BALÍKOVÁ, Marie. Obsahová analýza. In: KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003

- c) **použití genderově korektního jazyka.** Použití genderově korektního jazyka lze obecně považovat za způsob genderově citlivého písemného vyjadřování, které ani nestraní, nepreferuje, ani nediskriminuje, nemarginalizuje jedince z hlediska pohlaví. Podle uváděné definice (3) je genderově korektní jazyk vyjadřování oproštěné od jazykových stereotypů reprodukcí tradiční genderové role, nediskriminující, nezneviditelnující atd. Z tohoto důvodu se jeví jako účelné zjištění, zda byl takový jazyk při zpracování dokumentů použit.

Důraz na korektnost používaného jazyka je prvořadě uváděn v relevantních materiálech Evropské komise viz http://ec.europa.eu/research/science-society/gendered-innovations/index_en.cfm. Jedná se zejména o „způsob titulování, označování a oslovování osob, který se vyhýbá užívání generického maskulina, které ženy společensky zneviditelnuje a ve svých důsledcích marginalizuje. Genderově citlivý způsob vyjadřování se také vyhýbá používání nevhodných genderových stereotypů zjednodušujících skutečnost a reprodukcí tradiční genderové role (např. „živitel rodiny“, „strážkyně domácího krbu“),“ viz <http://zenskaprava.cz/genderove-korektni-jazyk/>.

Dokument bude v rámci dílčích kroků analyzován pomocí výše uvedených tří hledisek, kdy následně bude pro dokument stanoven závěr hodnotící míru uplatnění genderově citlivého přístupu.

Pro celkové vyhodnocení dokumentu jsou stanoveny základní čtyři stupně genderové citlivosti, které zachycují míru genderové citlivosti, tj.:

- 1. zaměření na genderovou rovnost a vyváženost**
- 2. pozitivní dopad na genderovou rovnost a vyváženost**
- 3. genderově neutrální**
- 4. negativní dopad na genderovou rovnost a vyváženost**

3. Analýza dokumentu Národní inovační strategie České republiky

Na základě stanovených cílů, postupů a kritérií analýzy lze konstatovat, že posuzovaný dokument „Národní inovační strategie České republiky“ **neobsahuje přímo žádný projev genderově citlivého přístupu.**

Přestože dokument obsahuje část týkající se lidského kapitálu, jedná se o kapitolu „6. Prioritní osa Lidé: hlavní nositelé nových nápadů a iniciátoři změn“, nevykazuje ani tato část prvky genderově citlivého přístupu. V textu se nevyskytují uvedená klíčová slova ani jejich spojení (gender, genderový mainstreaming, rovné příležitosti mužů a žen).

Po celkovém vyhodnocení obsahu textu je rovněž nezbytné vyvodit závěr, že **dokument nevykazuje ani nepřímé pozitivní působení na rovné příležitosti žen a mužů**, tj. že se v žádné své části tímto hlediskem neřídí, ani jej neuplatňuje.

Výsledkem hodnocení použití genderově korektního jazyky je konstatování, že v dokumentu není použito genderově korektního jazyka. Jazyk dokumentu používá ve všech případech pouze **generického maskulina** (např. studenti, zaměstnanci, odborníci, badatelé, výzkumníci a další). V této souvislosti je zřejmé, že **použitý jazyk ještě posiluje nevhodné stereotypy reprodukcující tradiční genderové role.**

Při celkovém vyhodnocení dílčích analytických závěrů lze hodnotit úroveň genderové citlivosti a míru uplatnění genderově citlivého přístupu v souladu s uvedenou metodikou jako **genderově neutrální**, v některých ohledech lze sledovat **až negativní dopad** např. **posilování stereotypů** reprodukcující tradiční genderové role vzhledem k používanému jazyku.

Z výše uvedeného vyplývá, že „Národní inovační strategie České republiky“ **vykazuje na úrovni dokumentu neutrální přístup s prvky negativního dopadu na genderovou rovnost a vyváženost.** Vzhledem k tomu, že důsledné uplatnění genderové rovnosti a vyváženosti a gender mainstreamingu je prioritou vyplývající z platných dokumentů a na národní i evropské úrovni, jak je uvedeno v úvodu, není tato průřezová priorita v dokumentu zohledněna ani v oblastech, kterých se bezprostředně týká, jako jsou především vzdělávání, management, výzkumné kapacity a další a jejichž řešením se dokument přímo zabývá. Absence uplatnění genderově citlivého přístupu v těchto oblastech, kam logicky patří a je zde zřejmá vazba na otázky rovnosti žen a mužů, může dále vést k prohlubujícím se disproporcím v postavení žen a mužů.

4. Závěr

V rámci hodnocení lze konstatovat, že uvedený dokument nevykazuje prvky genderově citlivého přístupu, neposkytuje rámcovou podporu genderové rovnosti ani z hlediska návrhu řešení a především odstranění příčin, které vedou k projevům genderové nerovnosti. Z uvedeného je zřejmé, že v dokumentu **chybí jakákoliv reflexe problému genderové nerovnosti**. To je důležité zejména ve vazbě na existující mezeru v odměňování, kdy právě širší uplatnění žen v inovačních oborech, které představují oblast charakterizovanou vyšší úrovní mezd a odměňování, je vhodným nástrojem pro snížení mzdové mezery mezi ženami a muži na celostátní úrovni.

Absence genderově citlivého přístupu a nezohlednění genderových hledisek na úrovni uvedeného strategického dokumentu týkajícího se oblasti inovací, může ve svých důsledcích vést k nižšímu uplatnění žen s vysokou kvalifikací, což lze chápat jako nevyužití tohoto potenciálu a ve svých důsledcích to lze z širšího pohledu hodnotit jako nedostatečné zhodnocení prostředků vložených do jejich vzdělání a kvalifikace ze strany společnosti.

Dosažení genderové rovnosti předpokládá vytvoření vhodných podmínek pro plné uplatnění žen ve všech sférách života společnosti, kdy strategické dokumenty a uplatnění genderově citlivého přístupu jsou základním předpokladem k naplnění tohoto cíle. Je zřejmé, že uvedené otázky úzce souvisí s mírou a výší zastoupení žen v rozhodovacích pozicích a právě vyrovnané zastoupení žen v rozhodovacích pozicích je další podmínkou zapracování genderových aspektů do strategických dokumentů, tzn. uplatnění genderově citlivého přístupu při jejich přípravě a zpracování. Současně důsledné používání genderově korektního jazyka tak může být prvním krokem k uplatnění genderově citlivého přístupu při zpracování strategických dokumentů a zastavení a odstranění existujících nevhodných genderových stereotypů.

Závěrem lze konstatovat, že vzhledem k charakteru dokumentu se uplatnění genderově citlivého přístupu při jeho zpracování jeví jako nezbytné. V tomto smyslu by měly být otázky genderové rovnosti chápány jako průřezová priorita ve vazbě zejména na oblasti vzdělávání, managementu a jeho kvality, výzkumné kapacity a další, kterými se dokument explicitně zabývá. Současně by genderovým aspektům měla být věnována samostatná pozornost v jasně vymezené části dokumentu. Nejvhodnější prostor pro rozpracování genderové problematiky se jeví v Prioritní ose 6 - Lidé: hlavní nositelé nových nápadů a iniciátoři změn, kam uvedená oblast logicky patří. Doporučujeme, aby poznatky zjištěné v této analýze byly zohledněny při aktualizaci, případně novém zpracování podobných dokumentů.

5. Literatura

- 1) Pavlík, P. Metodika genderového auditu krajského úřadu. Praha: Otevřená společnost, o.p.s., 2007b.
- 2) ILO. An ILO Participatory Gender Audit Manual. Geneva: International Labour Organization, 2004.
- 3) D. LABISCHOVÁ, B. GRACOVÁ: GENDER VE VZDĚLÁVACÍ OBLASTI, ČLOVĚK A SPOLEČNOST, OSTRAVA 2013
- 4) MPSV. Příručka programu iniciativy společenství EQUAL: Gender mainstreaming. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004.
- 5) Komise ES. Sdělení Komise Radě, Evropskému parlamentu, evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a výboru u regionů - Plán pro dosažení rovného postavení žen a mužů 2006-2010 KOM (2006) 92 v konečném znění). Brusel: Komise ES, 2006
- 6) Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014 – 2020, Vláda ČR, Praha, 2014